4. Мотыйгуллина Ә.Р. Әдәби әсәрне өйрәнгәндә мәдәни аңлатмалар бирү алымнары һәм чаралары // Сохранение и развитие родных языков в условиях многонационального государства: проблемы и перспективы: Всероссийская научно-практическая конференция (Казань, 19-21 октября 2012 г.): Труды и материалы / Под общ. ред. Р.Р. Замалетдинова. - Казань: Отечество, 2012. - С. 184-187

5. Мещерикова М.И. Литература в таблицах и схемах. - М.: Рольф, 2000. - 224 с.

6. Рус телендә төп гомуми белем бирү оешмалары өчен татар әдәбиятыннан программа (татар телен өйрәнүче укучылар өчен). 5-9 нчы сыйныфлар. / Ә.Р. Мотыйгуллина, Р.Г. Ханнанов. - Казан: "Мәгариф-Вакыт" нәшр., 2015. - 67 б.

Насибуллова Г.Р.

Г.ИБРАҺИМОВ ИҖАТЫ ҺӘМ ТӘРҖЕМӘ

Казан (Идел буе) федераль университеты, Казан шәһәре

Татар әдәбият тарихында һәм үсешендә Галимҗан Ибраһимовның үз урыны бар. Язучы һәм галимнең киң кырлы мирасы татар әдәбияты үсешенә нык тәэсир ясый. Әдәбият галиме Д.Ф. Заһидуллина аны хаклы рәвештә "XX гасыр башы татар әдәбиятын тудыручы" дип атый [1].

"Г. Ибраһимов үткән юл – татар халкының XX гасыр башларыннан алып утызынчы еллар ахырына кадәр, ягъни илдә революция булып, социализм җиңүенә тикле булган рухи үсеш юлы. Әдипнең тормышы һәм иҗаты халыкның революцион көрәш тарихы, яңа тормыш төзү, социалистик культура формалашуы белән аерылгысыз бәйләнгән. Г. Ибраһимовның культура тарихындагы роле турында сүз барганда, барыннан да элек, аның матур әдәбият өлкәсендә тоткан урыны аеруча зур һәм үзенчәлекле булуын әйтергә кирәк. Әдипнең иҗат эволюциясе һәм татар әдәбиятында тоткан урыны турында фәнни хезмәтләр язылган, аның иҗаты шактый җентекле тикшерелгән дияргә була. Һәм һаман да тикшерелеп тора, киләчәктә дә шулай булыр. Чөнки зур талантлар, классик язучылар, бай иҗатлар турында һәр чор, һәр буын үз сүзен әйтә, аңарга карата үзенең мөнәсәбәтен билгели. Мондый тарихи шәхесләр рәтенә керү үзе генә дә язучының олылыгын, үлемсезлеген күрсәтә. Г. Ибраһимов – әнә шундый әдипләрдән" [2; 17]. Аның әсәрләре һәм катлаулы язмышына багышланган күп санлы мәкаләләр, тарихчылар, фәлсәфәчеләр, политологлар, әдәбият галимнәре тарафыннан күп хезмәтләр язылган. Шулай ук язучының образы әдәби һәм сынлы сәнгать әсәрләрендә мәңгеләштерелгән. Язучының исемен кайтару һәм халыкка җиткерүдә академик Мансур Хәсәновның өлеше зур.

Аның татар һәм рус телендәге күпсанлы мәкаләләре, хезмәтләре "Ибраһимов фәне"нә нигез салды. Шулай ук язучының иҗатын өйрәнүгә Г. Сәгъди, Җ. Вәлиди, Г. Нигъмәти, М. Гайнуллин, И. Нуруллин, О. Кадыров, Ф. Мусин, Ф. Галимуллин, Р. Ганиева, Ф. Бәширов, Д. Заһидуллина, Э. Галиева һ.б. әдәбият галимнәре зур өлеш кертә. Әлеге мәкаләдә без язучының әсәрләренең тәрҗемә тарихы һәм үзенчәлекләренә киңрәк тукталырбыз. Билгеле булганча, әдәби әсәрнең башка телгә тәрҗемәсе аерым мөстәкыйль хезмәт була алмый, ул оригинал белән янәшә яшәргә генә хокуклы. Шуңа күрә тәрҗемә әсәрне өйрәнгәндә оригиналны, язучының тулаем иҗатын яхшы белү зарур.

Г. Ибраһимовның әсәрләре рус теленә 1920-1970 нче елларда тәрҗемә ителә. Беренчеләрдән булып, аның "Табигать балалары" хикәясе 1928 нче елда рус телендә яңгыраш ала. Әлеге хикәя "Советская страна" әдәби альманахында басылып чыга. 1931 нче елда басылган "Татар әдәбияты (революциягә кадәр)" җыентыгына "Табигать балалары" һәм "Карт ялчы" хикәяләренең русчага тәрҗемәләре кертелә. Алга таба Г. Ибраһимовның башка әсәрләре дә тәрҗемә ителә. Аларның кайчан һәм кем тарафыннан тәрҗемә ителгәнлекләрен түбәндәге исемлектә күрергә була: 1. "Тирән тамырлар" романы (тәрҗемәче – Г. Шәрипова, 1931); 2. "Казакъ кызы" романы (тәрҗемәче – Г. Шәрипова, 1934); 3. Хикәяләр. (тәрҗемәче Г. Кәримова1961); 4. "Безнең көннәр" романы (тәрҗемәче – Р.Фәизова,1962); 5. "Тирән тамырлар" романы (тәрҗемәче – Р. Фәизова,1962); 6. "Казакъ кызы" (тәрҗемәче – Р. Фәизова,1966); 7. "Яшь йөрәкләр" (тәрҗемәче – Р. Фәткуллина, 1980) һ.б.

Г. Ибраһимов кайбер әсәрләренең рус теленә тәрҗемәләре фәнни яктан өйрәнелгән. Мәсәлән, Хәйруллина Гөлназ Сөләйман кызы "Г. Ибраһимов әсәрләренең рус теленә тәрҗемәләре: поэтика һәм стиль" кандидатлык диссертациясендә язучының "Тирән тамырлар" романының тәрҗемәсен оригинал белән чагыштыра, Р.Фәизова һәм Г. Шәрипова тарафыннан башкарылган тәрҗемәләрне чагыштырма планда өйрәнә, тискәре һәм уңай якларын ачыклый [3; 15]. Г. Ибраһимовның әлеге романының ике тәрҗемәсен чагыштырма анализ башкарганда Г.С. Хәйруллина әсәрнең жанр һәм композицион, ритмик-стилистик, интонацион үзенчәлекләренең башка телдә сакланышы һәм бирелешенә игътибар итә.

Г.Шәрипова үз тәрҗемәсендә Г.Ибраһимов хикәяләвенең динамиклыгын һәм җиңеллеген саклап калырга тырыша. Ләкин тәрҗемә процессында бик күп кыскартулар куллана. Тәрҗемәче кайбер аерым төшенчәләрне, гыйбарәләрне кыскарту белән генә чикләнми, ә тулы эпизодларны, хәтта тулаем бүлекне төшереп калдыра. Әлеге югалтулар оригинал текстның композиция төзелеше үзгәрүгә китерә. Галимә Г.С. Хәйруллина фикеренчә, тәрҗемәченең әлеге адымы аның әсәрнең

жанрын дөрес билгеләмәүдә, детектив буларак кабул итүдән килеп чыгарга мөмкин. Тәрҗемәче күп очракта әсәрнең төп сюжет линиясе – үтерүчене эзләүгә бәйле булмаган тасвираламаларны, вакыйгаларны кыскарткан. Күрәсең, Г. Шәрипова романны детектив әсәр буларак кабул иткән, әсәрнең төп мәгънәсен аңламаган. Шулай ук рус вариантында татар халкының үзенә генә хас булган төшенчәләр төшереп калдырылган. Нәтиҗәдә, оригинал әсәрнең милли үзенчәлеге җуелган. Г.С. Хәйруллина, Г. Шәрипова тәрҗемәсен "оригинал белән таныштыручы" дип атый. Галимә әлеге атамасын тәрҗемәченең автор стилен саклап калмавы, ә бары тик әсәр белән рус телле укучыны таныштыруы белән дәлилли.

Г. Ибраһимовның "Тирән тамырлар" романының Р. Фәизова тарафыннан башкарылган тәрҗемәсе оригинал текстның тулысынча, кыскартылуларсыз бирелүе, тәрҗемәченең автор сүзенә игътибарлы булуы белән аерылып тора. Ләкин тәрҗемәдә күр очракта Р. Фәизова, үзе дә автор хокукларын алып, кайбер күренешләрне дәвам итә. Шулай ук тәрҗемәче әсәрнең стилистик, ритмик-интонацион төзелешен төзәтергә тырышып, автор текстын танып булмаслык дәрәҗәдә үзгәртә.

Р. Фәизова "Тирән тамырлар" романын Г. Шәриповадан соңрак башкара. Галимә Г.С.Хәйруллина фикеренчә, бу вакыт совет әдәби тәрҗемә мәктәбе үсеш алган чор белән туры килә. Шуңа күрә Р. Фәизованың тәрҗемә процессында җибәргән төгәлсезлекләрен шул чор үзенчәлекләре белән, тәрҗемә мәктәбенең төп юнәлеше белән аңлатырга була.

Г. Ибраһимовның романнары белән бер рәттән хикәяләре рус теленә тәрҗемә ителә. Мәсәлән, Роза Фаткуллина язучының "Карак мулла", "Табигать балалары" хикәяләрен рус теленә тәрҗемә итә. Г. Ибраһимовның "Карак мулла" хикәясе теле тәрҗемә өчен шактый катлаулы. Анда гарәп-фарсы алынмалары, иске татар әдәби теленең катлаулы синтаксик конструкцияләре, диалекталь сүзләр күп кулланыла. Әлеге кыенлыклар тәрҗемә текстта лексик-семанттик характердагы хаталар китереп чыгара. Галимә Г.С. Хәйруллина әлеге хаталар тәэсирендә һәм күпсанлы кыскартулар нәтиҗәсендә тәрҗемә текстта автор стиле бөтенләй сакланмаган дип саный.

Г. Ибраһимовның "Табигать балалары" хикәясе оригинал текстның мәгънәви үзенчәлекләрен рус телле текстта саклануы белән аерыла. Ләкин бу хикәядә тәрҗемәче күбрәк сүзгә-сүз тәрҗемә итә. Хикәядә язучының гыйбарәләрен калькалаштыру белән беррәттән, җөмләдәге сүзләр төзелешен, татар теленең синтаксик төзелешен үзгәртмичә бирү очрый. Тәрҗемә процессында Г. Ибраһимовның стиле, интонациясе сакланып калмаган.

Шул рәвешле, Г.Ибраһимов әсәрләренең тәрҗемәләрен күзәткәннән соң, без әлеге әсәрләрнең оригиналдан ерак булуын, чор, тәрҗемә фәне үсеше белән бәйле рәвештә тәрҗемәчеләрнең әлеге процессны башкарганда язучының стилен, интонациясен сакламавын, оригинал тексттан ераклашуларын күрдек.

Әдәбият

1. http://www.azatliq.org/a/28368286.html

2. Хәсәнов М. Интернационализмның җанлы традицияләре. - Казан: Татар. кит. нәшр., 1980. - Б. 17.

3. Хайруллина Г.С. Переводы произведений Галимджана Ибрагимова на русский язык: поэтика и стиль: автореферат дис. ... кандидата филологических наук: 10.01.08 / Литературный ин-т им. А.М. Горького. - М., 2001. - 15 с.

Нигъмәтҗанова А.Г.

ТАТАР МАТБУГАТЫНДА РЕКЛАМАНЫҢ УРЫНЫ

Казан шәһәре 58 нче мәктәп

Дөньяда, илебездә, республикабызда, авылда һәм шәһәрдә, сәясәттә һәм икътисадта, рухи һәм көндәлек тормышта көн саен яңадан-яңа вакыйгалар булып тора. Әнә шул яңалыкны тиз арада кешегә җиткерү өчен реклама хезмәте ярдәмгә килә.

Тарихта билгеле булганча, беренче газета, журналлар үз эшләрен рекламадан башлаганнар, чөнки укучыларны җәлеп итәр өчен, үзләрен мактарга, күрсәтергә мәҗбүр булганнар.

Хәзерге реклама үзенең тамырлары белән борынгы заманнарга барып тоташа. Татар рекламасының формалашуы һәм үсеше башка халыклар, бигрәк тә рус мәдәнияте йогынтысы астында барган.

Бүгенге көндә татар рекламасына игътибар арта. Шуңа да аны төрле юнәлешләрдә: тарихи яктан – үсеш-үзгәрешен, лингвистик аспекта – реклама текстларының телен, психологик аспекта – кешегә тәэсир итү көчен һәм башка үзенчәлекләрен фәнни нигездә өйрәнү ихтыяҗы туа. Хәзер инде теләсә нинди газетаны рекламадан башка күз алдына китереп булмый. Татарча реклама да журналистиканың бер жанры буларак формалашып килә: реклама бүген күләме ягыннан бүтән жанрлардан ким бирелми. Күп кеше газеталардагы рекламаны яңалык, хәбәр буларак кабул итә. Шулай итеп, газеталар җирле рекламаның беренчел чыганагы булып тора.

Кеше газетаны нәрсә сатылуны һәм җирле хакимияттә нинди яңалыклар барлыгын белү өчен укый. Рекламалар шуны көчләп тагылган кебек кабул ителми. Җирле реклама укучыга нинди товар